

E. Emine Naza-Dönmez, *Wooden Mosques of the Samsun Region, Turkey, From the Past to the Present, in the Light of Surveys Carried out in the Years 2001-2003*, BAR (British Archaeological Reports), Archaeopress, Oxfordshire 2008. 157 sayfa metin ve içinde 26 plan, 1 harita ile 161 fotoğraf.

Yazarın Önsöz'de belirttiği üzere bu kitap, İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu desteğiyle yapılan ve 4 yılı kapsayan uzun ve detaylı bir çalışmanın ürünü olarak bilim dünyasına sunulmuştur. Kitap, Birinci Bölüm: Giriş (s.1-7), İkinci Bölüm: Katalog (s.8-142), Üçüncü Bölüm: Değerlendirme (s.143-156), Dördüncü Bölüm: Sonuç (s.156) ve Beşinci Bölüm olarak Bibliyografyadan (s.157-159) oluşmaktadır.

Yazar "Giriş" başlıklı Birinci Bölüm'de izlediği araştırma yöntemini anlatırken, tekrarlardan kaçınarak, farklı planlara sahip olan bu camilerin ilk kez plan tipolojisinin yapıldığını vurgulamıştır. Yörenin mimari gelişiminde etkili faktörler ele alınmış, bölgedeki ahşap mimari öğelerin yapım teknikleri de detaylı olarak anlatılmıştır. Bu konuda; blok duvar tekniği, yığma duvar tekniği, çit duvar tekniği ve hartalama duvar tekniği olmak üzere dört teknik saptanmıştır. Yörenin mimari geleneğinin geçmişi de Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren ele alınıp değerlendirilmiştir. Bulgular ışığında Alt Paleolitik Çağ'dan başlayan detaylı bir tarihe bulunmaktadır. Ayrıca Türkler'de ahşap mimarinin kökenleri; kurgan mimarisinden başlayarak kronolojik olarak verilmiş ve bu konuda bilgi veren seyahatnameler de değerlendirilmiştir.

"Katalog" başlıklı İkinci Bölüm'de yazar, Samsun ilinin tümünü kapsayan araştırma sonucunda, Giriş Bölümünde bahsedilen sebepler dolayısıyla ilin doğusunda yoğunlaşmış durumda bulunan 26 ahşap cami tespit etmiş ve her biri üzerinde, bulunduğu yer, plan tipi, mimari ve süsleme özellikleri, günümüzdeki durumu ve tarihlendirme önerisi bölümleri olmak üzere detaylı bir şekilde durmuştur. Bu camiler; Şeyhhabıl Camii, Gökçeli (Göğçeli) Camii, Ordu Köyü Camii, Bekdemir Camii, Karacalı Camii, Dere Camii, Dağdıralı Köyü Camii, Akyazı Gökgöl Camii, Çakallı Camii, Kuşhane Köyü Camii, Fatih Bulvarı Camii, Kılavuzlu Köyü Camii, Aşağı Koçlu Köyü Camii, Salıpazarı Gökçeli Camii, Aşağı Söğütlü Camii, Kayadibi Camii, Yavaş Bey Camii, Koşaca Camii, Sarıyurt Köyü Camii, Yeni Karacalı Camii, Muscalı Camii, Güzelvatan Merkez Camii, Karadere Köyü Camii, Esatçıftlığı Köyü Camii, Karaman Köyü Camii ve Yeşilyurt Camii'dir.

Yazar "Değerlendirme" başlıklı Üçüncü Bölüm'ün birinci kısmında Plan Tiplerinin değerlendirilmesini yaparak iki ana plan tipi ve alt tiplerini ilk kez belirlemiştir, Bunlar;

- I.Ana mekanın üzeri düz tavanlı ahşap camiler.
  - I.1. Ana mekanın ahşap direklerle taşındığı revaklı yapılar.
  - I.2. Ana mekanın kuzey yönünde yer alan mahfilli yapılar.
    - I.2.a.Ana mekanın kuzey yönde mahfille çevrelediği ve etrafı revakla çevrili yapılar.
    - I.2.b. Ana mekanın kuzey yönde mahfille çevrelediği ve etrafı iki katlı revakla çevrili yapı.
  - I.3.Ana mekanın üç veya dört yönden mahfile çevrelediği yapılar.
    - I.3.a.Ana mekanın üç veya dört yönden mahfille çevrelediği revaklı yapılar.
    - I.3.b.Ana mekanın üç yönden mahfille çevrelediği iki katlı revaklı yapılar.
- II.Ana Mekanı İçten Kubbe ile örtülü yapılar.
  - II.1 Ana mekanı içten kubbe örtülü revakla çevrelenmiş yapılar.
  - II.2.Ana mekanı kubbe ile örtülü mahfille çevrelenmiş yapılar.
    - II.2.a. Ana mekanı içten kubbe örtülü mahfille çevrelenmiş revaklı yapılar.

Bu Bölümün ikinci kısmında, Süsleme Özelliklerinin Değerlendirilmesi yapılmıştır. İçerisinde daha önce değinilen camilerin plan tipleri ve yapı teknikleri dışında kalan ahşap işçiliği, kalemişleri ve

cam altı boyama teknikleri açısından değerlendirilmiştir. Ahşap İşçiliği Bölümü'nde mihraplar, minberler, dikmeler ve başlıkları, kapılar, mahfiller, tavan ve kubbe ile diğer kısımlar incelenmiştir. Kalemışleri kısmında da mihraplar, minberler, dikmeler ve başlıkları, kapılar, mahfiller, tavan ve kubbe ile diğer kısımlar bulunmaktadır. Bu bölümde süsleme özellikleri, süslemeyi oluşturan motifler değerlendirilmiş hat yazıları anlamlarıyla açıklanmıştır.

Cam Altı Boyama kısmında ise tek bir örnekte görülen süsleme atlanmadan değerlendirilmiştir.

Değerlendirme Bölümü'nün üçüncü kısmında, Kronolojik Değerlendirme bulunmaktadır. Yazar; *"Samsun yöresinde yer alan ahşap camilerin tarihlendirmelerini yapıların üzerinde yer alan en erken tarihleri göz önünde bulundurarak yapmamız mümkündür. Diğer bir tarihlendirme önerisi bazı yapılardan alınan ahşap parçaların tarihlendirilmesi ile Kuniholm'un yapmış olduğu değerlendirmelerdir. Bunun yanı sıra benzer plan, mimari ve süslemeleri olan yapıları aynı döneme tarihlendirilmesi gibi önerdiğimiz tarihlerdir."* açıklamasıyla kronolojiyi yaparken hangi yöntemleri kullandığını belirtmiş ve en erken örnekten başlayarak bir kronolojik sıra oluşturmuştur.

Yazar, Değerlendirme Bölümü'nün dördüncü kısmını, Cephe Görünümleri ve Mimari Ayrıntılar olarak belirlemiştir. Bu kısımda camiler tek tek ele alınıp mimari ayrıntılar işlenmiş; bir ya da iki katlı yapıları, revak biçimleri, çatı sistemleri ile son cemaat yerleri gibi unsurlar incelenmiş ayrıca tavan ya da döşeme gibi yapı elemanlarının yapım özellikleri incellekle anlatılmıştır.

Aynı bölümün beşinci kısmını ise Coğrafi Değerlendirme oluşturur. Bu kısımda Samsun yöresi ahşap camilerinin coğrafi dağılımı yansıtılmıştır.

Değerlendirme Bölümü'nün altıncı kısmında ise Yapıların Günümüzdeki Durumları değerlendirilmiştir. Burada yapılara sonradan yapılan müdahaleler tek tek tespit edilmiş ve şu andaki durumları, kullanılıp kullanılmadıkları gözlenmiştir.

Yazar, Değerlendirme Bölümü'nün yedinci ve son kısmını Karşılaştırmalı Değerlendirme olarak belirlemiştir. Burada; kullanılan yapım teknikleri ve geleneksel Türk konut mimarisinin yansımaları olarak bazı camilerde bulunan hayat ve sofa gibi özellikler, Makedonya ve Topkapı Sarayı gibi geniş coğrafyadan örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve yazar tarafından ilk kez üç çeşit kubbe yapım tekniği belirlenmiştir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü Son Söz'dür. Bu kısımda günümüzde daha çok kıyı kesimde ihtiyaçtan çok maddi kaynaklara göre inşa edilen betonarme camilerinin, Dokuya verdiği zarar, iç kesimlerdeki "şimdilik" gibi görünen coğrafi zorluklarla ilintili korunmuşlukla karşılaştırılmış, koruma kurullarının hassasiyeti değerlendirilmiştir. Yazar; *"Sonuç olarak incelediğimiz Samsun Yöresi ahşap camileri gösteriştikten uzak, sade ve ihtiyaca göre inşa edilmişlerdir. İncelenen camilerin cephe görünümündeki mimari özellikler "Türk Konut Mimarisi'nin" yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu camiler birbirinden farklı plan şemaları, mimari görünümleri, süslemeleri ile, yüzyıllar boyu devam eden süreklilikle, Anadolu kültür mirasının önemli varlıkları olarak günümüze ulaşmışlardır."* Son Söz'üyle Samsun yöresi ahşap camilerinin önemini bir kez daha vurgulamıştır.

Sonuç olarak uzun yıllar, ayrıntılı bir kütüphane çalışması ve yüzey araştırması, dikkatli bir çalışmanın sonucu yoğun bir emekle hazırlanan eser, verdiği ayrıntılı açıklama ve bilgilerin yanında ilk kez burada sunulan bölge ahşap cami tipolojisi ve kubbe yapım teknikleri açısından tek kaynak olma özelliğini kazanmıştır.

Ayrıca, sanat tarihçisi olan yazarın, araştırmasında olağan arkeolojik metotlardan yüzey araştırması yöntemini başarıyla uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu da projenin multidisipliner yönünü göstermesi açısından ilgi çekicidir. Son olarak belki de birkaç kuşak sonra yok olabilecek birbirinden özgün ve önemli camilerin bir araya getirilip belgelendirildiği bu eser ulusal ve dünya kültür mirasının gelecek kuşaklara aktarımı adına önemli çalışmalardan biridir. Bu kapsamda gerek sanat tarihi yönü gerek arkeolojik değerlendirmeler ile bu eserin kültür tarihinde çok önemli bir boşluğu doldurduğu açıktır.

AHMET ÇAKMAK